

Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima i opis online neomeđene građe : mogućnosti primjene u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici

Pigac, Sonja; Rudomino, Ingeborg

Source / Izvornik: **Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 2023, 66, 132 - 152**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.30754/vbh.66.2.1084>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:203:450269>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**



Nacionalna i sveučilišna
knjižnica u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

[National and University Library in Zagreb Repository](#)



DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**PRAVILNIK ZA OPIS I PRISTUP GRAĐI U KNJIŽNICAMA,
ARHIVIMA I MUZEJIMA I OPIS ONLINE NEOMEĐENE
GRAĐE: MOGUĆNOSTI PRIMJENE U NACIONALNOJ I
SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI**

THE CROATIAN CODE FOR DESCRIPTION
AND ACCESS TO RESOURCES IN LIBRARIES, ARCHIVES,
AND MUSEUMS AND THE DESCRIPTION
OF ONLINE CONTINUING RESOURCES: APPLICATION
POSSIBILITIES IN THE NATIONAL
AND UNIVERSITY LIBRARY

Sonja Pigac

Nacionalna i sveučilišna knjižnica
spigac@nsk.hr

Ingeborg Rudomino

Nacionalna i sveučilišna knjižnica
irudomino@nsk.hr

UDK / UDC:

[025.31:006.3]:[025.17:004.63]

Pregledni rad / Overview Paper

<https://doi.org/10.30754/vbh.66.2.1084>

Primljeno / Received: 24. 5. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 8. 8. 2023.

„Continuing resources continue to be the stone in the shoe of all conceptual models“

Ed Jones, CRCC Forum, ALA Midwinter mtg, Seattle, 28 January 2019.

Sažetak

Cilj je rada analiza i procjena mogućnosti primjene odredbi *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima* (dalje u tekstu *Pravilnik KAM*) za opis *online* neomeđene građe u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u odnosu na posto-

jeći standard i praksu. Neomeđena *online* građa, koja uključuje integrirajuću građu i serijske publikacije, dio je prihvata obveznog primjerka od 2004. godine. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK) je tada uspostavila radni proces prihvata, bibliografske obrade i pohrane u digitalnim sustavima NSK-a te je time ta vrsta građe postala dio fonda. Dosadašnji način obrade prema objedinjenom izdanju ISBD-a propisivao je sadržaj podataka za bibliografski opis. *Pravilnik KAM*, koji se temelji na konceptualnim modelima triju baštinskih zajednica, predstavlja potpuno nov način promatranja građe kao objekta kroz načelo entitet–odnos te u skladu s tim donosi odredbe za ujednačeno i standardizirano oblikovanje podataka za opis različitih vrsta građe. Ujednačeno oblikovani podaci preduvjet su za funkcionalnu interoperabilnost i ponovno korištenje u različitim digitalnim okruženjima.

Metodologija. Analiza počiva na testiranju kojemu je bila svrha procjena primjenjivosti *Pravilnika KAM* na različite vrste građe kojima raspolaze fond NSK-a, a koja se provodila tijekom jeseni 2022. godine. U sklopu navedenog testiranja izrađeno je 10 testnih bibliografskih zapisa za neomeđenu građu (na tiskanom i elektroničkom mediju) koji su poslužili kao polazište za analizu primjene *Pravilnika KAM* na opis *online* neomeđene građe.

Rezultati analize trebali bi odgovoriti na pitanje u kojem je opsegu primjena *Pravilnika KAM* u skladu s postojećom praksom obrade građe u NSK, odnosno zahtijeva li i u kojoj mjeri njezinu izmjenu. Analizom nisu obuhvaćeni aspekti formata i informacijskog sustava.

Društveni značaj. Procjena primjene *Pravilnika KAM* u izradi zapisa za *online* neomeđenu građu, koja se u NSK-u obrađuje više od 20 godina i obuhvaćena je zakonom o obveznom primjerku, važan je segment u budućem sveukupnom radnom procesu obrade građu u NSK. Radom se nastoje utvrditi potencijalne promjene u dosadašnjoj praksi s obzirom na jedinstvenu zadaću i ulogu NSK u prikupljanju i dugoročnoj pohrani *online* neomeđene građe.

Ključne riječi: konceptualni modeli; *online* neomeđena građa; povezani otvoreni podaci; WEM lock

Abstract

The aim of the paper is to analyze and assess the possibility of applying the stipulations of the *Code for description and access to resources in libraries, archives, and museums (the LAM Code)* for the description of online continuing resources at the National and University Library in Zagreb in relation to the existing standard and practice. Online continuing resources, which include integrating and serial publications, have been part of the legal deposit since 2004. At that time, the National and University Library in Zagreb (NUL) established a work process of capturing, cataloguing and long-term archiving of online publications in the NUL digital systems, thus making them a

part of the Library's holdings. The previous practice of cataloguing according to the consolidated edition of the *ISBD* prescribed the content of the data for the bibliographic description. The *LAM Code*, which is based on the conceptual models of three heritage communities, represents a completely new way of perceiving resources as an object through the entity-relationship principle and, accordingly, makes stipulations for uniform and standard data formatting for the description of different types of resources. Uniformly formatted data is a prerequisite for functional interoperability and reuse in different digital environments.

Methodology. The analysis is based on the testing that was conducted during the fall of 2022, the purpose of which was to assess the applicability of the *LAM Code* to different types of library material owned by the NUL. As part of the aforementioned testing, 10 test bibliographic records for continuing resources (in print and electronic form) were created, which served as a starting point for the analysis of the application of the *LAM Code* to the description of online continuing resources.

The results of the analysis have shown to what extent the application of the *KAM Code* is in accordance with the existing practice of cataloguing in the NUL, that is, whether and to what extent it requires modification. The analysis does not cover the aspect of the format or the information system.

Social impact. The evaluation of the *LAM Code* application for the creation of records for online continuing resources, which have been processed at the NUL for over twenty years and is covered by the legal deposit provisions within the Croatian Act on Libraries and Library Activities, is an important segment in the future workflow of processing library materials at the NUL. The paper aims to establish potential differences in current practice with regard to the unique task and role of the NUL in collecting and long-term storing of online continuing resources.

Keywords: conceptual models; linked open data; online continuing resources; WEM lock

1. Uvod

Transformacija knjižničnog fonda započela je prije 30-ak godina pojavom sve većeg broja građe na prijenosnom elektroničkom mediju, a posljednjih je godina ta promjena postala dramatična. Informacijska i komunikacijska tehnologija pridonijela je potrebi uspostave digitalne knjižnice kako bi odgovorila na suvremena očekivanja korisnika koji su navikli na prisutnost i korištenje *e-novina* i *e-časopisa*, blogova, digitalnih repozitorija, baza podataka, *online* i zvučnih knjiga, zbirka digitalnih slika i sl. Neprestane tehnološke inovacije uzrok su sve većeg protoka informacija dok se istodobno trajnost podataka značajno smanjila. One su zasluž-

ne za nove načine proizvodnje i distribucije koji informacije ne čine samo dostupnima, već omogućuju njihovo ponovo korištenje, izmjenu i ponovo uvođenje u ciklus podataka, i to sve unutar vrlo kratkog razdoblja (cf. Behrens, 2022).

Uzrok tomu leži u razvoju tehnologije semantičkog *weba* kojoj su temelj povezani otvoreni podaci, što predstavlja novu paradigmu koja knjižnicama i ostalim baštinskim ustanovama nameće potrebu za promišljanjem o novim prilagođenim radnim procesima u postupcima izrade metapodataka, digitalnoj transformaciji knjižničnih kataloga te posljedičnom repozicioniranju u digitalnom ekosustavu.

Semantički *web* i inicijative za povezivanje otvorenih podataka gotovo su imperativ raznim vrstama institucija (baštinske ustanove, strukovne organizacije, nakladnici, distributeri) za objavljivanje, dijeljenje i povezivanje podataka uz pomoć interneta. Vidljivost podataka može se poboljšati međusobnim povezivanjem s drugim izvorima informacija. Na taj način podaci postaju dio mreže povezanih podataka. Ta povezanost također znači da knjižnice mogu bolje ispuniti očekivanja korisnika u kontekstu dostupnosti i razumljivosti informacija u obliku koji je razumljiv i drugima izvan knjižničarske struke. Knjižnični (meta)podaci obično su vrlo visoke kvalitete jer ih prikupljaju, kontroliraju i održavaju kvalificirani stručnjaci te kao takvi imaju potencijala postati vjerodostojnim čimbenikom rastućeg semantičkog *weba*. Neke knjižnice i institucije koje su prepoznale taj potencijal, poput Njemačke, Mađarske i Britanske nacionalne knjižnice, Kongresne knjižnice, OCLC, VIAF i sl., svoje podatke objavljuju upravo kao otvorene povezane podatke.

Slijedeći navedene promjene, 2013. godine započeta je izrada *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima* (dalje u tekstu *Pravilnik KAM*) koji funkcionira u tehnologiji semantičkog *weba*, a čija je završna verzija objavljena 2021. godine. *Pravilnik KAM*, kao i njegovo testiranje, dio je Strategije razvoja Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu do 2026. godine (Strategija, 2021) te je prepoznat kao važna poveznica u suradnji ustanova u AKM-području.

Testiranje koje je provedeno tijekom jeseni 2022. godine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (NSK) i odabranim sveučilišnim, visokoškolskim, narodnim, specijalnim i znanstvenim knjižnicama te ostalim baštinskim ustanovama, imalo je za cilj procijeniti primjenjivost *Pravilnika KAM* na različite vrste građe kojima raspolaže fond NSK-a, na format MARC21, tehničke i organizacijske implikacije primjene *Pravilnika KAM* te u konačnici izradu aplikacijskih profila za NSK. Testiranjem je bila obuhvaćena i neomeđena građa (na tiskanom i elektroničkom mediju) za koju je izrađeno deset testnih bibliografskih zapisa, a koji su poslužili kao polazište za analizu primjene *Pravilnika KAM* na opis *online* neomeđene građe. Cilj je rada analiza i procjena mogućnosti primjene odredbi *Pravilnika KAM* za opis *online* neomeđene građe u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u odnosu na postojeći standard i praksu.

2. Povezani podaci i semantički *web*

Povezanim podacima (engl. *linked data*) smatraju se načela koja omogućuju dijeljenje međusobno povezanih strojno čitljivih podataka na *webu*, a koji se u kombinaciji s otvorenim podacima (engl. *open data*), odnosno podacima koji se mogu slobodno koristiti i distribuirati, nazivaju povezani otvoreni podaci (engl. *linked open data – LOD*). Povezani podaci jedan su od temelja semantičkog *weba*, poznatog i kao *web* podataka (engl. *Web of data*). Bit semantičkog *weba* upravo je stvaranje veza između skupova podataka razumljivih ljudima i strojevima, a povezani podaci pružaju najbolji način za omogućavanje tih veza. Semantički *web* korištenjem zajedničkih formata za integraciju i kombinaciju podataka iz različitih izvora omogućuje kretanje kroz različite baze podataka koje su povezane istom temom. Ono što razlikuje semantički *web* (ili *web 3.0* kako se još naziva) od *weba 2.0* jest korištenje nadziranih rječnika, rječnika za izražavanje ontologija, sustav organizacije znanja, korištenje standardiziranog jezika s jedinstvenom sintaksom i jednoznačnom semantikom kako bi se postigla interoperabilnost, odnosno razmjena informacija među npr. bilo kojim bazama ili repozitorijima. S druge strane *web 2.0* koristi slobodno oblikovani, nekontrolirani rječnik, ključne riječi iz prirodnog jezik kojima se označavanju („tagiraju“) *web*-izvori (folksonomija), a koje sa sobom nose problematiku višeznačnosti i istoznačnosti. *Web* koji smo danas navikli koristiti prilagođen je i dizajniran kako za ljude tako i za strojeve čija je namjena čitanje kodova i prikazivanje rezultata. Međutim, iako su strojevi u stanju prepoznati određeni naslov dokumenta, njegovu strukturu u smislu odlomaka, videa, slika ili poveznica na druge dokumente koje on sadrži, još uvijek ne mogu obraditi njegovo značenje, odnosno semantiku (što je točno na slici, o kome je video itd.). Upravo tome namijenjeni su povezani podaci i njima pripadajući *web*-standardi koji omogućuju „razumijevanje“ strojevima kako bi ih mogli koristiti, odnosno da strojno-čitljivi strukturirani otvoreni podaci postanu *povezani otvoreni podaci*. Među njih ubrajaju se Uniform Resource Identifier (URI) – jedinstveni nadzirani izraz kojim se nešto određuje i omogućuje pristup; Extensible Markup Language (XML) – jezik za oblikovanje informacija u strojno čitljiv oblik te Resource Description Framework (RDF) – standard koji služi za razmjenu podataka a omogućuje opis entiteta, njihova svojstva i odnose među njima.

RDF pruža osnovnu strukturu povezanim otvorenim podacima čija se vrijednost iskazuje u obliku trojke – subjekt–predikat–objekt, koja prema potrebi može biti obogaćena drugim rječnicima specifičnim za određenu domenu, kao što su npr. za knjižničarsku domenu *Resource Description and Access (RDA)*, *Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa (FRBR)* ili *Međunarodni standardni bibliografski opis (ISBD)*. Svaka trojka sastoji se od subjekta (o čemu je trojka), predikata (opis odnosa između subjekta i objekta) i objekta (opis atributa subjekta ili utvrđivanje subjekta sljedeće trojke s kojom je povezan). Subjekt i predikat uvijek su iskazani postojanim URI-ima u HTTP-protokolu (odnosno URL-ima), dok

objekt može biti izražen bilo u obliku literala („Ivana Brlić Mažuranić“) ili URI-a (<http://viaf.org/viaf/34584992>). Ako je izražen URI-em, takav objekt može postati subjekt sljedeće trojke. Na primjer, trojka *urn:nbn:hr:238:661383 isbdu:P1010 viaf:28000* govori da resurs koji je određen kao subjekt (*urn:nbn:hr:238:661383*), knjiga pod naslovom *Oči* ima autora (*isbdu:P1010 Edu Popovića* (*viaf:28000*)), dok druga trojka *urn:nbn:hr:238:661383 isbdu:P1003 mediatype:T1002* govori da je vrsta medija (*isbdu:P1003*) istog tog resursa elektronički (*mediatype:T1002*). Ako bismo željeli prikazati primjenu trojke na primjeru neomeđene građe, konkretno časopisa pod izmišljenim naslovom Časopis za knjižničare, tada bi ona izgledala ovako:

<<http://www.casopiszaknjiznicare.hr/index.html>><<https://www.iflstandards.info/isbd/unc/elements#P1012>><Časopis za knjižničare>.

Što bi povezani podaci značili u kontekstu bibliografskih (meta)podataka? Jedinici građe koja se katalogizira dodjeljuje se URI koji je potom dostupan na *webu*. Katalogizator se zatim služi skupovima elemenata kao što su npr. Dublin Core Metadata Initiative, *ISBD*, *FRBR* ili *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima (Pravilnik KAM)* prikazanima u RDF-u kako bi opisao jedinicu građe stvarajući tvrdnje o njoj pomoću trojki (engl. *triplet statement*). Mnogi bibliografski standardi, skupovi podataka i nadzirani rječnici već su objavljeni u modelu RDF na *webu* te spremni za uporabu u izradi bibliografskih opisa.

Navedena upotreba i funkcionalnost povezanih podataka na primjeru knjige možda je primarno u domeni institucija kulturne baštine – knjižnica, arhiva i muzeja – no dovoljan je uvid u LOD cloud diagram (The Linked Open Data Cloud) kako bi se stekla predodžba o rastućem broju dostupnih skupova podataka. S obzirom na to da je priprema knjižničnih podataka za učinkovitost u okruženju semantičkog *weba* s kadrovske i tehnološke aspekta zahtjevana, za sada se knjižnična zajednica još uvijek mora zadovoljiti skromnijim ambicijama za povezane otvorene podatke (LOD). Prvi među njima jest dogovor o standardima, jer bez dogovorenih standarda povezivanje postaje puno problematičnije i radno intenzivnije.

3. Prilagodavanje standarda „digitalnom ekosustavu“

Ideja o univerzalnoj bibliografskoj kontroli gotovo od samih početaka bila je jedan od ciljeva kroz povijest katalogizacije, a temeljila se na dijeljenju kolektivnog znanja još od Gesnerove *Bibliothecae Universalis* iz 16. stoljeća. Središnju ulogu u univerzalnoj bibliografskoj kontroli u suvremeno doba preuzeo je Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA), okupljajući bibliografske agencije i druge srodne institucije u suradnji na izradi, korištenju i promociji standarda (Guerrini, 2022).

Međutim suvremeno okruženje koje omogućuje ne samo brzu izradu i razmjenu podataka već i njihovu izmjenu, zlouporabu te ponovno korištenje, zahtjeva kontrolu kvalitete, i to vjerojatno više nego ikada. Dok se tradicionalni knjižnični podaci nalaze u zasebnim zapisima od kojih svaki sadrži skup elemenata i njihove vrijednost (primjerice u MARC tagovima), povezani podaci temelje se na vezama između strukturiranih podataka i metapodataka, odnosno tvrdnjama iskazanima pomoću trojki. Kako bi se omogućila funkcionalna međusobna razmjena podataka i postigla određena razina kvalitete u takvom tehnološki uvjetovanom okruženju, standardi koji su temelj za to moraju se sustavno ažurirati i prilagođavati novonastalim okolnostima. U tom pogledu čvrst okvir koji sadrži ustaljena pravila i pretežno je tekstualno usmjeren više ne služi svojoj primarnoj svrsi (cf. Behrens, 2022).

Prva reakcija knjižnične zajednice na rastuću važnost *weba* kao izvora informacija bilo je preispitivanje funkcije bibliografskih zapisa i knjižničnih kataloga te objava, tada revolucionarnoga, modela koji počiva na principu entitet–odnos. Od te 1998. godine kada je IFLA objavila *Uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa (FRBR)*, uslijedile su revizije i harmonizacije standarda i drugih knjižničnih zajednica koje su se odnosile i na sadržaj – pravila i upute na razini prakse bibliografskog opisa. Anglo-američka zajednica pristupila je reviziji svog *AACR2 pravilnika* također s namjerom prilagodbe suvremenom globalnom informacijskom okruženju. *ISBD* je 2011. godine dočekaio svoje objedinjeno izdanje kojim je nastojao uskladiti opis svih vrsta građe s *FRBR*-om, iako ne i izradu normativnih zapisa i drugih pristupnica. U tijeku je revizija postojećeg *ISBD*-a te rad na novom standardu *ISBDM (ISBD for Manifestation)* (IFLA : *ISBD Revision*, 2022.) u kojem bi se trebale naći odredbe usklađene s IFLA-inim knjižničnim referentnim modelom (Riva, Le Bœuf, Žumer, 2017). *ISSN* je također odgovorio na izazovne promjene u okruženju koje su utjecale na bibliografsku i nakladničku zajednicu s ciljem usklađivanja priručnika *ISSN* s ostalim međunarodnim standardima poput *RDA*-a, *FRBR*-a i *ISBD*-a.

Međutim, po pitanju neomeđene građe čija se katalogizacija kroz desetljeća već pokazala prilično izazovnom, i sam model *FRBR* u točki 1.3 navodi kako „serijalnost“ i dinamička narav entiteta zabilježena u digitalnim formatima zahtijeva podrobnije ispitivanje (Uvjeti, 2004: 10). Da je neomeđena građa specifična i složenija za uklapanje u taj model od omeđene građe bilo je jasno već pri prvim pokušajima primjene modela *FRBR* iz kojih su bili, prema riječima Ed Jonesa „upadljivo odsutni bibliografski zapisi za neomeđenu građu“ (Jones, 2005). Jones problematičnost neomeđene građe obrazlaže time što na razini apstraktnijih entiteta prve skupine *FRBR*-a – *djela* i *izraza* – bibliografski zapisi za neomeđenu građu mogu izgledati prilično jednostavni za primjenu modela, dok s druge strane, na razini *izraza* i *pojavnog oblika* bibliografski zapisi mogu izgledati vrlo složeno zbog mnoštva međusobnih odnosa u kojima se neomeđena građa obično nalazi i (materijalnih) nositelja s istovjetnim ili gotovo istovjetnim sadržajem.

Otprilike dva desetljeća nakon objavljivanja modela FRBR te još dva funkcionalna modela kasnije (za autorizirane i predmetne autorizirane podatke), pokazala se pragmatična potreba da se „obitelj konceptualnih modela“ objedini u *IFLA-in knjižnični referentni model* (IFLA-in knjižnični, 2020) koji može poslužiti za harmonizaciju različitih kataložnih standarda, pa tako i onih za opis neomeđene građe.

4. Modeliranje neomeđene građe prema modelu IFLA LRM

4.1. Serijska građa

Za razliku od *FRBR-a*, *IFLA knjižnični referentni model* donosi bitno drugačiji pogled na modeliranje serijske građe kao složene tvorbe koje kombiniraju odnose cjelina/dio i odnose agregata. Dvije su razine „tvorbe“ – na višoj je odnos između cjeline i dijela – cjelovitog pojavnog oblika serijske jedinice građe i pojedinačnih sveščića/brojeva koji su objavljeni tijekom vremena – koji nije završen dok publikacija ne prestane s izlaženjem. Na nižoj je odnos agregata, odnosno sveščić kao javni oblik agregata koji se može sastojati od jednog ili više (*izraza djela* – članaka. Međutim agregat kao *pojavni oblik* također postvaruje *izraz agregata* (realizacija agregirajućeg *djela*) koji je rezultat intelektualne kreacije agen(a)ta (npr., urednik sveščića) koji odlučuju o odabiru i rasporedu članaka u sveščiću. Tako *pojavni oblik serijske publikacije* (engl. *serial manifestation*) kao cjelinu čine svi njezini zasebni dijelovi (sveščići) objavljeni tijekom vremena koji su u odnosu cjelina/dio, što u slučaju slijedno objavljenih javnih oblika agregata (sveščića), odgovarajuće *agregirajuće djelo* (engl. *aggregating work*) zapravo čini *serijskim djelom* (engl. *serial work*) (cf. Dunsire et al., 2018).

Drugi novi i značajan pogled na serijalnost jest naglašena dinamička priroda neomeđene građe kod koje su za vrijeme njezina izlaženja svi elementi bibliografskog opisa podložni promjeni. Upravo se zbog toga pri opisu *serijskog djela*, osim podataka koji se odnose na promjene u prošlosti, krajnjim korisnicima treba nastojati omogućiti predviđanje „ponašanja“ tog *djela* i u njegovoj, barem bliskoj, budućnosti.

„Zajedničko svojstvo sadržaja“, prema modelu IFLA LRM, jest nešto na temelju čega je moguće određivanje između različitih izraza nekog *djela*. Međutim taj je princip lakše primijeniti kod omeđene građe (npr., knjiga) nego kod serijske gdje svaki sveščić sadrži različite članke te zbog toga nije moguće tvrditi da su iste ideje zajedničke različitim *izrazima*, utjelovljenima u *pojavnim oblicima* svih sveščića koji čine *serijsko djelo*. Mnogo je prikladnije to zajedništvo temeljiti na nakladničkom i uredničkom konceptu da se pripadnost pojedinih sveščića istom *serijskom djelu* definira naslovom, prepoznatljivim dizajnom ili učestalošću izlaženja.

Knjižnični referentni model pojam *pojavni oblik serijske publikacije* spominje samo jednom u poglavlju o modeliranju serijskih jedinica građe (5.8), dok uopće

ne poznaje pojam *izraz serijske publikacije* (engl. *serial expression*) iako o njemu problematizira. Na primjeru novina koje izlaze u različitim lokalnim izdanjima objašnjava kako se taj pojam izdanja ne može izjednačiti s izdanjima knjiga koje su najčešće izrazi istog *djela*, već sadrže dovoljno različitog pristupa u uređivačkoj politici da ih je ispravnije smatrati različitim *djelima* koja imaju neku vrstu odnosa. Svi odnosi između serijskih jedinica građe izražavaju se na razini *djelo–djelo*: prijevodi i verzije (lokalna izdanja) nisu *izrazi zajedničkog djela*; *online*, tiskano ili izdanje na mikrofilmu nisu *pojavnici zajedničkog izraza* – zbog toga što se ne može predvidjeti koliko dugo u budućnost će ti odnosi trajati (hoće li primjerice, *online* izdanje časopisa završiti ranije/kasnije od tiskanog izdanja). Upravo se zbog toga svako *serijsko djelo* realizira u samo jednom *izrazu* koji se postvaruje u samo jednom *pojavnom obliku*, što je poznato pod nazivom *WEM lock* (*work–expression–manifestation*). To se odnosi na svu neomeđenu građu, uključujući i neomeđenu integrirajuću građu.

Još jedna vrsta odnosa u *IFLA-inom knjižničnom referentnom modelu* proširena je kako bi se lakše primijenila na modeliranje serijske građe, a to je odnos „stvorio/la je“ (engl. *created by*) između agenata i *izraza i pojava oblika* kako bi se „obuhvatile odgovornosti za stvaranje, izradu, distribuciju, vlasništvo ili promjena“ (Riva, Le Bœuf, Žumer, 2017: 84) čime se priznaje intelektualni doprinos i odgovornost urednika, odnosno njegova uloga *stvaratelja* kao agenta. To je moguće ako se svi svešćići serijske jedinice građe kao cjelina smatraju *pojavnim oblikom* (a ne pojedini), što ujedno dozvoljava navođenje naslova, nakladnika, dostupnosti primjeraka i drugih relevantnih metapodataka u bibliografskom opisu. Naime, prema modelu *FRBR*, taj odnos postojao je samo na razini agenta i *djela*.

4.1. Integrirajuća građa

Puno prije nego su zavladaali najrazličitiji oblici *e-sadržaja* na *webu*, svijet bibliografskih izvora činio se mnogo jednostavnijim jer se načelno dijelio na dvije velike skupine građe: omeđenu i serijsku. Prva se objavljivala kao cjelovita jedinica građe, a druga tijekom vremena u odvojenim, zasebnim dijelovima (svešćićima). Jednostavnije rečeno, prvu skupinu činile su knjige, drugu časopisi, magazini i novine.

Jedina kategorija koja je imala obilježje prve i druge skupine bile su publikacije koje imaju uvez sa slobodnim listovima (engl. *loose-leaf publications*), odnosno integrirajuća građa. Iako nekad preteča nastanka samog pojma, publikacije koje imaju uvez sa slobodnim listovima danas su vrlo rijetke u knjižničnome fondu, a zamijenila ih je njihova *online* inačica u obliku portala i drugih mrežnih mjesta (institucija, događaja, projekata i sl.). U užoj stručnoj kataložnoj zajednici uvriježeno je općenito poimanje integrirajuće građe kao hibrida, specifične vrste koja ima značajke kako omeđene tako i serijske građe, odnosno građa koja nije niti omeđena niti serijska (Hirons, 2009)

Prvi put integrirajuća građa formalno se spominje kao bibliografski pojam 2002. godine u Međunarodnom standardnom bibliografskom opisu serijskih publikacija i druge neomeđene građe (ISBD(CR), 2002),¹ s omeđenom i neomeđenom integrirajućom građom kao podvrstama. Zanimljivo je, međutim, da ih ni model *FRBR* ni *IFLA-in knjižnični referentni model* ne spominju iako se sa serijskom građom ubrajaju pod krovni pojam neomeđene građe.

Gljučna razlika između serijske i integrirajuće građe jest u načinu dodavanja novog sadržaja. Integrirajuća građa upotpunjuje se postupno, dodavanjem novog sadržaja koji je uklopljen u cjelinu i nije zaseban (kao sveščić), uz pretpostavku da su prethodne iteracije (pojedine instancije) nedostupne. Sve je češća pojava da serijska jedinica građe koja izlazi u tiskanom obliku u zasebnim sveščićima, prelaskom u *online* okruženje postane integrirajuća ako od članaka od kojih se sastoji nisu formirani sveščići kao u tiskanom izdanju. Obrnuta je situacija, međutim, kod građe koja je izvorno objavljena *online* te postaje serijska ako su članci s *weba* naknadno okupljeni i formiraju tiskani sveščić serijske jedinice građe.

Razlika između serijske i integrirajuće građe u kontekstu modela *FRBR* (ali i pravilnika *RDA*) leži na razini *djela* jer serijska može uključivati sadržaj koji je uklonjen iz integrirajuće i suprotno, može joj nedostajati sadržaj koji je integrirajućoj naknadno dodan. Također, s obzirom na to da se promjene naslova serijske i integrirajuće građe prema uvriježenoj kataložnoj praksi različito tretiraju, slijedna izrada zapisa za serijsku koja rezultira iz većih promjena naslova može odgovarati izradi jednog zapisa za integrirajuću.

Dinamična i promjenjiva narav integrirajuće građe ne ide u prilog modeliranju pomoću entiteta referentnog modela jer nisu prikladni za opis njihovih specifičnih karakteristika. Integrirajuću građu treba smatrati kao jedan te isti entitet, no istovremeno uzeti u obzir njegove višestruke izmjene tijekom vremena (Jones, 2013: 177–181).

Kao što je spomenuto, model ne raspravlja posebno o integrirajućoj građi, a utvrđeni entiteti i odnosi ne odgovaraju za opis specifičnosti integrirajuće građe s obzirom na to da je potrebno shvatiti integrirajuću građu kao jedan entitet koji istovremeno sadrži i mnogostruke izmjene tijekom vremena.² Te izmjene, odnosno pojedine iteracije, nije realno smatrati *pojavnim oblicima* dok god se zbivaju unutar prepoznatljivog identiteta same jedinice građe. Iako izmjene u proizvodnom procesu mogu dovesti do nastanka novih pojava oblika, prilikom nastanka nove iteracije integrirajuće građe, ona se ne bi trebala smatrati novim *pojavnim oblikom*, već novim stanjem (postojećeg) *pojavnog oblika* koji i dalje zadržava svoj identitet. Prema definiciji *izraza* u referentnom modelu, on je kao i *djelo*, ap-

¹ Anglo-američka kataložna pravila 2 (AACR2R) iste ih godine u svom revidiranom izdanju također formalno spominju kao podvrstu neomeđene građe.

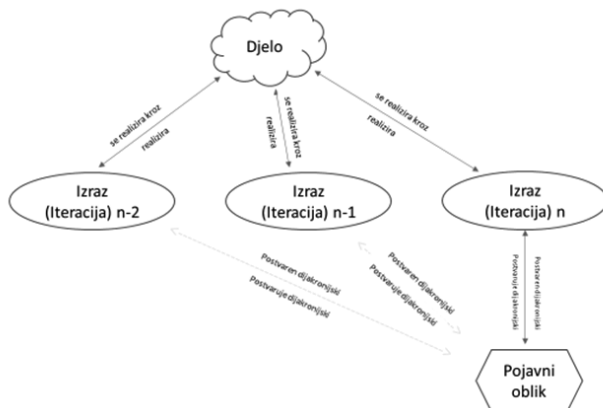
² Više o načinu modeliranja integrirajuće građe i prijedlogu proširenja modela IFLA LRM vidi: Aalberg; O'Neill i Žumer, M. (2021).

straktni intelektualni ili umjetnički entitet predstavljen određenom kombinacijom znakova koja prenosi taj sadržaj, a koji teorijski pri svakoj izmjeni rezultira novim *izrazom*. Stoga svaki *izraz integrirajućeg djela* ima potencijala biti promijenjen, pri čemu svaka promjena stvara *novi izraz istog djela*, ako nije takva da rezultira novim *djelom*, a koji mogu biti postvareni u različitim *pojavnim oblicima* (npr. PDF, HTML, ePub, Mobi) (O'Neill, Žumer, 2018).

Kako bi se integrirajuća građa bolje uklopila, *Pravilnik RDA* redefinirao je pojam neomeđene građe i zamijenio ga jednim širim – *dijakronijskim djelom* (engl. *diachronic work*) (RDA, 2010). To podrazumijeva *djelo* koje se planira postvariti tijekom vremena u slijedu dva ili više činova izdavanja/proizvodnje. Plan promjene dijakronijskog *djela* može biti zamjena sadržaja jednog *izraza (integrirajuće djelo)* ili akumulacija sadržaja nizom *izraza* postvarenih u vremenskim intervalima (*serijsko djelo*).

Međutim poimanje *djela* kao statičnih ili dijakronijskih može dovesti u zabludu s obzirom na to da svako *djelo* može, a često i jest, podložno promjenama tijekom vremena. Upravo zbog toga može se smatrati da *djela* i *izrazi* nisu niti statični niti dijakronijski, već je to obilježje smislenije na razini *pojavnih oblika* i *primjeraka*. Integrirajuća građa nije eksplicitno zastupljena modelom, zbog čega se predlaže uvođenje manjih promjena kako bi se preciznije mogli modelirati njihovi odnosi na razini *izraza* i *pojavnog oblika*. Prvi predloženi odnos jest na razini *izraza* pod nazivom *Sljedeća iteracija* (engl. *next iteration*), a koji je specifičnije definirana vrsta odnosa *Je izvedenica* (ibid.: 9) te bi trebao omogućiti razlikovanje nizova iteracija od prijevoda i drugih vrsta izvedenica koji su definirani postojećim odnosom. Definicija novopredloženog odnosa jest povezivanje iteracije s njezinim sljedećim verzijama i trebao bi upućivati da je od dviju iteracija istog *djela* druga poslužila kao izvor za prvu. Te iteracije postvaruju se jedna po jedna, u nizu, unutar jedne jedinice integrirajuće građe, čime se omogućuje grupiranje i nizanje iteracija te njihovo lakše upravljanje.

Drugi predloženi odnos jest na razini *izraza* i *pojavnog oblika*. Naime model navodi da *izraz* nastaje pri svom prvom postvarenju odnosno prilikom stvaranja svog prvog *pojavnog oblika*. Određene promjene oblika ili sadržaja izraza dovode do nastajanja novog *izraza*, odnosno *pojavnog oblika*. Kako bi se omogućile izmjene iteracija nastalih s vremenom bez stvaranja novog *pojavnog oblika*, predložen je odnos *Postvaren dijakronijski* (engl. *diachronically embodied*) (Aalberg, O'Neill, Žumer, 2021) koji bi omogućio bilježenje nizova postvarenja u kojima jedan dijakronijski *pojavni oblik* postvaruje višestruke iteracije nastale tijekom vremena. Tako se povezuju iteracije (*izrazi*) s *pojavnim oblicima* u kojima su postvareni, jedan po jedan, a obično posljednji dostupan. Slika 1 prikazuje prijedlog novih odnosa za modeliranje integrirajuće građe koji omogućuju povezivanje *djela* realiziranog kroz tri različite iteracije (*izraza*) dijakronijski postvarene u jednom *pojavnom obliku* (ibid.).



Slika 1. Predloženi model za integrirajuću građu

Modeliranje neomeđene građe prema referentnom modelu smatra da *serijsko djelo* ima samo jedan *izraz* koji je postvaren u samo jednom *pojavnom obliku*, no moguće ga je proširiti definicijom dodatnih entiteta koji bi obuhvatili, primjerice, tiskano i *web* izdanje časopisa, različita jezična izdanja ili lokalna izdanja novina, ovisno o potrebama koje bi morale biti implementirane modelom. Iako integrirajuća građa nije izričito zastupljena u modelu, moguće ju je modelirati uz manje izmjene shvaćanja *pojavnog oblika* kao entiteta koji može postvariti različite iteracije tijekom vremena i dodavanjem dvaju novih odnosa koji bi objasnili dijakronijske odnose između iteracija i *pojavnog oblika*.

5. Pravilnik za opis i pristup građi – *Pravilnik KAM*

Promjene koje su doživjeli međunarodni standardi unutar svih triju vrsta baštinskih ustanova, a potaknute nastankom novih konceptualnih modela, neizbježno su dovele do odluke o potrebi izrade novog hrvatskog nacionalnog pravilnika za katalogizaciju kojim bi se definirao sadržaj podataka (engl. *content standard*), kako bi udovoljio zahtjevima za interoperabilnošću u umreženom okruženju (cf. Vukadin, 2016). Od objavljivanja *Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga (PPIAK)* Eve Verone, 1970. godine (prvi dio – Odrednice i redalice), odnosno 1983. godine (drugi dio – Kataložni opis), omeđena građa u hrvatskim knjižnicama do današnjih dana obrađuje se uglavnom prema njemu, dok su za ostale vrste građe na raspolaganju specijalizirani ISBD-i, odnosno od 2011. godine njegovo objedinjeno izdanje. *PPIAK* je u svoje vrijeme bio aktualan i moderan pravilnik koji je pratio međunarodne tokove u okviru programa univerzalne bibliografske kontrole, temeljio se na *Pariškim načelima* (1961) i bio usklađen s prvim standardnim prerađenim izdanjem *Međunarodnog standarda za bibliografski opis monografskih publikacija* (International Standard Bibliographic Description for

Monographic Publications – ISBD(M), 1978.) (ibid.). Suvremeno informacijsko okruženje donijelo je novu paradigmu koja je uz nove vrste građe (*web* portali, e-knjige, digitalizirana građa ...) obuhvatila i promjenu uloge i funkciju knjižničnih *online* kataloga te očekivanja korisnika u zadovoljavanju njihovih potreba za pronalaženjem, određivanjem, odabirom, dobivanjem pristupa traženoj građi i kretanje katalogom (Izjava, 2009). Stoga je novi nacionalni pravilnik nužno morao polaziti od međunarodnih modela, načela i standarda kako bi se na temelju ujednačenih standarda podataka postigla funkcionalna interoperabilnost, no jednako je tako morao biti i prilagođen novoj tehnologiji semantičkog *weba*. Pravilnik za opis i pristup građi objavljen je u lipnju 2021. godine i primjenjiv je na opise knjižnične, arhivske i muzejske građe koja se može naći u svim trima vrstama baštinskih ustanova.

5.1. Novi koncept katalogizacije

Kako bi se postigao cilj semantičke interoperabilnosti i standardizirani opis sadržaja podataka, *Pravilnik KAM* polazi od konceptualnih modela triju baštinskih zajednica temeljenih na tehnologiji semantičkog *weba* – IFLA LRM knjižnične zajednice, ICA RiC (Records in Contexts) arhivske te CIDOC-CRM (Conceptual Reference Model) muzejske zajednice kao i međunarodnim i nacionalnim standardima i pravilnicima. Time se standardizira određivanje i opis građe u knjižnicama, arhivima i muzejima s ciljem zadovoljavanja korisničkih potreba za pronalaženjem, određivanjem, odabirom, dobivanjem građe ili sadržaja i istraživanjem, dok opća načela osiguravaju ujednačenost opisa građe; funkcionalnu granularnost prilagođenu vrsti ustanove, građe i potrebama njenih korisnika; ekonomičnost u izradi opisa; točnost podataka, semantičku interoperabilnost i racionalnost te da bude razumljiv većini korisnika (ibid.).

Pravilnik KAM propisuje standard sadržaja i predstavlja nacionalnu implementaciju međunarodnih normi, a ne kataložnu politiku pojedine ustanove; ne donosi odredbe koje se odnose na strukturu i prikaz podataka te je neovisan o formatu ili informacijskom sustavu ustanove.

Značajna promjena u odnosu na dosadašnje standarde jest što se elementi *ISBD*-a nalaze u različitoj strukturi i s obogaćenom namjenom – umjesto u dosadašnje skupine smješteni su u hijerarhijski relacijski model, odnosno nastaju „jedinice opisa, odnosno entitetâ koji se identificiraju i opisuju u informacijskim sustavima knjižnica, arhiva i muzeja“ (*Pravilnik KAM*, 2021) pri čemu jedinice opisa postaju *jedinica građe*, *agent*, *mjesto* i *vremenski raspon*. No kako se *ISBD* bavi samo jednim aspektom katalogizacije, odnosno opisa te se odnosi na podatke koji se javljaju na samom *pojavnom obliku*, *Pravilnik KAM* sukladno modelu ima širi obuhvat pa sadrži i odredbe koje služe za jedinstveno određivanje građe (ibid.).

Nadalje *Pravilnik KAM* koristi i neku novu terminologiju (npr. usvojeni naslov djela/izraza/pojavnog oblika; usvojena pristupnica za djelo/izraz/pojavni oblik,

agent, mjesto, vremenski raspon; vremenski raspon; nadzirana pristupnica...; varijantna pristupnica...; varijantni naslov...) usklađenu s uvriježenom praskom unutar knjižnične, arhivske i muzejske zajednice, koja se pak nužno morala uskladiti s terminologijom koju koriste referentni konceptualni modeli i standardi.³

I dok je dosadašnja kataložna praksa stavljala naglasak na opis *pojavnog oblika* (iako je uključivala i attribute ostalih entiteta koji čine cjeloviti bibliografski opis), novi pristup razlučuje aspekte kojima je immanentan sadržajni dio (*djelo, izraz*) od aspekata kojima se stavlja naglasak na opis fizičkih karakteristika (*pojavni oblik, primjerak*). Tako aspekti olakšavaju razlučivanje dvojnosti fizičkog oblika i sadržaja koja je specifična za neku građu (npr. publikacije) te ih se može opisivati kao samostalne entitete u svrhu lakšeg pronalaženja. Time *Pravilnik KAM* pruža mogućnost pristupa zapisu na više načina opisujući i druge aspekte osim *pojavnog oblika*, pri čemu je potrebno znati koji aspekt jedinice građe se opisuje i u kojem opsegu. Osim elemenata podataka koji služe za opis i identifikaciju građe, *Pravilnik KAM* sadrži i elemente podataka kojima se mogu odrediti i opisati i ostale jedinice opisa povezane s građom (kao što su osobe, organizacije, mjesta, odnosi i sl.). Fleksibilnost *Pravilnika KAM* ujedno je i u tome što je za identifikaciju jedinice građe potrebno opisati najmanje jedan njezin aspekt.

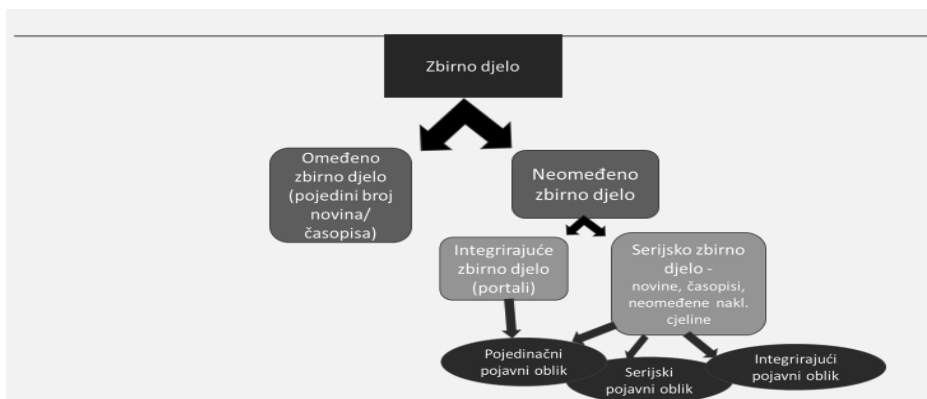
5.2. Neomeđena građa – neomeđeno djelo

Osim potpuno novog pristupa katalogizaciji, kako bi se mogao izraziti opseg jedinice građe koja se opisuje kao i njezin aspekt, *Pravilnik KAM* uvodi i novu terminologiju koja se dosad nije koristila u hrvatskoj kataložnoj tradicijskoj praksi.

Neomeđena građa u pojmovniku nije definirana, već se upućuje na pojam neomeđenog djela „koje je kao cjelina realizirano postupno, bez unaprijed utvrđenog kraja“ u koje se ubrajaju integrirajuća i serijska djela. Međutim neomeđenost je značajka načina nastanka djela ovisno o tome ima li (ili ne) unaprijed utvrđen kraj, a ona može biti svojstvena skupnim i zbirnim djelima. Integrirajuća građa i serijske publikacije prema toj terminologiji pripadaju zbirnim djelima. Zbirna djela nastaju na temelju ideje ili plana kojim se skup samostalnih objekata različite provenijencije određuje kao cjelina, a s obzirom na način nastanka mogu biti omeđena ili neomeđena. Neomeđena zbirna djela obuhvaćaju serijska (novine, časopisi, godišnjaci, neomeđene nakladničke cjeline) i integrirajuća zbirna djela (mrežni portali, digitalni repozitoriji). Opseg sadržaja može biti skupni, zbirni, sastavni ili pojedinačni, no takve mogu biti i njihove fizičke pojavnosti (fizički opis). Neomeđena zbirna djela tako se mogu pojaviti u skupnom serijskom pojavnom obliku (koji, npr., obuhvaća sve sveščiće nekog časopisa) ili pak u pojedinačnom integrirajućem pojavnom obliku (npr., mrežni portal). Međutim i pojedinačni po-

³ Više o terminologiji u *Pravilniku* vidjeti u: Vukadin (2018: 169–187).

javni oblik može utjeloviti serijsko zbirno djelo/serijska zbirna djela (npr., CD s digitaliziranim godištima, mikrofilm) kao i omeđeno zbirno djelo (npr., sveščić god.17, br. 163 (2013) časopisa *Drvo znanja*) (slika 2).



Slika 2. Integrirajuća građa i serijske publikacije prema razini fizičkog opisa i opisa sadržaja

5.3. Primjena Pravilnika KAM na opis online neomeđene građe: časopis i mrežni portal

Pravilnik KAM nudi jedan širi okvir za izradu standardiziranog sadržaja opisa građe u baštinskim ustanovama, no načela na kojima se temelje njegove odredbe treba primijeniti pri utvrđivanju internih politika i/ili izradi uputa ili smjernica za opis i pristup građi u pojedinim ustanovama ili zbirkama. Imajući to u vidu, sljedeći primjeri opisa *online* neomeđene građe (serijskih publikacija i integrirajuće građe) podrazumijevaju kataložnu praksu sukladno ulozi i zadaćama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Iako redoslijed poglavlja u *Pravilniku KAM* ne propisuje radni proces, primjeri opisa u ovom radu pridržavali su ga se radi logike nizanja i jednostavnosti kretanja *Pravilnikom KAM*. Budućim korisnicima *Pravilnika KAM* preporučuje se pažljivo pročitati uvodna poglavlja u kojima je objašnjen novi koncept pri opisu te se upoznati s njegovom strukturom i terminologijom.

Kroz sljedeće slike prikazani su primjeri opisa *online* serijske publikacije (časopisa) i integrirajuće građe (mrežnog portala) prema elementima podataka i odredbama *Pravilnika KAM*, a sukladno kataložnoj praksi NSK-a. Od ukupnog broja izrađenih zapisa za neomeđenu građu u okviru testiranja *Pravilnika KAM* u NSK-u, za potrebe ovog rada odabrana su dva reprezentativna primjera – za *online* časopis i mrežni portal – jer sadrže većinu elemenata podataka tipičnih za tu vrstu građe. U zagradama iza naziva elemenata podataka navedena je razina obveznosti

navođenja u opisu (obavezno kad je primjenjivo – OP, obavezno kad je primjenjivo i dostupno – OPD; obavezno kad je primjenjivo, pod određenim uvjetima – OP*; nije obavezno – NO). U odnosu na dosadašnje statute obveznosti u objedinjenom izdanju ISBD-a, Pravilnik donosi nešto izmijenjenu terminologiju i značenje obveznosti elemenata s obzirom na to da je trebalo pomiriti praksu obrade raznovrsne građe. S obzirom na to da *Pravilnik KAM* zahtijeva opis najmanje jednog aspekta jedinice građe kako bi se ona odredila, opis ostalih aspekata ostavljen je na izbor i odluku pojedine ustanove, ovisno o njezinim potrebama (vrsti, informacijskom sustavu i formatu koji koristi, veličini itd.). *Pravilnik KAM* ne sugerira redoslijed navođenja elemenata podataka kao što je to bio slučaj s bibliografskim skupinama na kojima je počivao dosadašnji pravilnik (*PPIAK*), već prvenstveno ovisi o aspektu jedinice građe koji se opisuje čime podrazumijeva pronalaženje odgovarajuće odredbe o potrebnom elementu podatka i redoslijedu polja formata koji se koristi. Iz primjera je izostavljen prikaz formata upravo zato da bude razumljiviji, ali i rasterećen suvišnih podataka s obzirom na to da se *Pravilnik KAM* može koristiti u bilo kojem informacijskom sustavu i formatu.

Opisi mogu poslužiti kao polazna točka u izradi aplikacijskih profila za obradu neomeđene građe, pri čemu ga svaka ustanova može prilagoditi svojoj politici katalogizacije, potrebama svojim korisnika, dostatnosti stručnog osoblja i sl., pritom navodeći barem obvezne elemente (vidi slike 3–5).

Primjer 1: Opis za *online* časopis

Online serijska publikacija

<p>Uvodna poglavlja</p> <p>A 6.1 Jedinica opisa: <i>serijska zbirno djelo</i> A 6.1.1.4 <i>pojedinačni pojavni oblik</i> A 6.2.1 Agent - Osoba: <i>stvaratelj (glavni i odgovorni urednik; vidi A 10.9.2)</i> A 7 Nadzor nad imenima i nazivljem: <i>usvojena pristupnica</i> A 8 Odnosi među jedinicama opisa: <i>Odnos jedinice građe i agenta, Odnosi između jedinica građe</i> A 10 Izvori podataka: <i>jedinica građe, drugi pouzdani izvori</i> A 12 Jezik i stil opisa: <i>hrvatski jezik, latinica</i></p>	<p>(1) Stvarni prikaz jedinice građe</p> <p>Glavni stvarni naslov: <i>Croatian medical journal (OD)</i> Dodatak glavnom stvarnom naslovu: <i>CMJ (NO)</i> Napomena o glavnom stvarnom naslovu: <i>Raniji podnaslov: journal of the World Association of Croatian Physicians (W.A.C.P.) (NO)</i> Podatak o odgovornosti koji se odnosi na stvarni naslov: <i>editor-in-chief Sijetlana Kalanj Bognar (NO)</i> Prethodni urednici: <i>Srećko Gajović (2011-2016); Tomislav Smoljanović (2017-vol.59,no.5(2018)); Anton Glasnović (vol.59,no.6(2018)-vol.60,no.1(2019)); Sijetlana Kalanj Bognar (vol.60,no.2(2019)-)</i> Ime mjesta izdavanja, proizvodnje ili raspačavanja: <i>Zagreb (OPD)</i> Ime nakladnika, proizvođača ili raspačavatelja: <i>Medicinska(OPD) naklada</i> Godina izdavanja, proizvodnje ili raspačavanja: <i>1997- (OPD)</i> Osnova za opis neomeđene građe: <i>opis prema vol.37,no.1(1996)</i></p>
---	--

Slika 3: Opis za *online* časopis

Online serijska publikacija

(2) Identifikacija jedinice građe Razina opisa: <i>serijsko zbirno djelo (OP)</i> Vrsta medija: <i>elektronički (OP*)</i> Oblik sadržaja: <i>tekst (OP*)</i> Identifikator djela: <i>ISSN1332-8166, ISSN L 0353-9504 (OP*)</i> Ključni naslov: <i>Croatian medical journal (Online) (OP*)</i> Skrraćeni naslov: <i>Croat. med. j. (Online) (NO)</i> Brojčane i kronološke oznake: <i>Vol.37, no.1(March 1996)- (OP)</i>	(5) Životni ciklus jedinice građe Učestalost izlaženja ili osuvremenjivanja: <i>Dvomjesečno (2001-)</i> <i>Tromjesečno (1996-2000) (NO)</i> <i>Pregledano, 2022-03-01</i>
(3) Tematika i sadržaj jedinice građe Opis sadržaja: <i>Web-stranice časopisa s temama iz područja medicine. (NO)</i> Ključne riječi: <i>Medicina--Serijske publikacije (NO)</i> Područje: <i>61 ; (051) (OP)</i> Jezik sadržaja: <i>engleski, hrvatski (OP)</i>	(6) Dostupnost i uporaba jedinice građe Online pristup: http://www.cmi.hr http://hrcak.srce.hr/cmj http://haw.nsk.hr/publikacija/14/croatian-medical-journal <i>(OP*)</i>

Slika 4: Opis za online časopis

Online serijska publikacija

(7) Identifikacija i opis agenta Usvojeno ime korporativnog tijela: <i>Medicinska naklada (Zagreb) (OP)</i>
(10) Odnosi i napomene o odnosima među jedinicama opisa Odnos djela i djela: <i>Croatian medical journal (OP*)</i> Odnosi između jedinice građe i agenta Odnos pojavnog oblika i agenta (nakladnik): <i>Medicinska naklada (Zagreb) (NO)</i>

CSSU, 30. listopada 2020. 60

Slika 5: Opis za online časopis

Uvodna poglavlja *Pravilnika KAM* sadrže odredbe koje definiraju entitete, odnosno jedinice opisa i građe te njihove aspekte koji će se identificirati i opisati. Serijske publikacije jesu jedinice građe koje su prema razini opisa zbirna djela („ideja ili plan na temelju kojega se skup samostalnih objekata različite provenijencije identificira kao cjelina“) koja su po nastanku neomeđena (bez unaprijed utvrđenog kraja), odnosno serijska neomeđena jer „se sastoje u sabiranju izraza različitih djelâ i njihovu objavljivanju u uzastopnim, često obrojčanim dijelovi-

ma, obično u redovitim vremenskim razmacima (npr. novine, časopisi, godišnjaci, neomeđene nakladničke cjeline)“ (Pravilnik KAM, 2021). Pojavni oblik *online* serijskog časopisa prema razini opisa jest pojedinačan.⁴ Osnova za identifikaciju i opis neomeđenog serijskog zbirnoga djela su svi sveščići (brojevi). Stvarni prikaz obuhvaća podatke o jedinici građe koji su navedeni na samoj jedinici te se navode, koliko je moguće, točno u onom obliku u kojemu se javljaju na građi, što predstavlja promjenu dosadašnje prakse.

Pod identifikacijom građe podrazumijevaju se podaci pomoću kojih se jedinica građe može jednoznačno identificirati unutar određenog sustava na općoj (npr. serijsko zbirno djelo) i pojedinačnoj razini (putem međunarodnog identifikatora ISSN).

Pravilnik KAM donosi i odredbe koje se odnose na sadržajnu analizu, kao i na podatke o životnom ciklusu jedinice građe. S obzirom na to da se radi o primjerima *online* građe, praksa NSK-a jest da se podaci koji se odnose na dostupnost i načine pristupa i korištenja navode u zapisu iako nisu obvezni.

Vrste agenata u navedenom primjeru jesu osoba (glavni i odgovorni urednik) i korporativno tijelo (nakladnik), a oni se jednoznačno identificiraju pomoću usvojenih pristupnica i/ili identifikatora čije se odredbe nalaze u poglavlju 7.

Što se tiče odnosa između jedinica opisa, *Pravilnik KAM* nalaže da se odnos između stvaratelja i djela bilježi uvijek kada se može utvrditi, odnosno kada je dostupan u pojedinim izvorima. Iznimka su zbirne publikacije (novine, časopisi itd.) kod kojih se glavni i odgovorni urednik bilježi samo kad se smatra značajnim za korisnike, što se u praksi NSK-a smatra bitnim podatkom s obzirom na to da je riječ o zbirci Croatica.

Primjer 2: Opis za mrežni portal

Online integrirajuća građa

Uvodna poglavlja A 6.1 Jedinica opisa: <i>integrirajuće zbirno djelo – mrežni portal</i> A 6.1.1.4 <i>integrirajući pojedinačni pojavni oblik</i> A 6.2.1 Agent - Osoba - stvaratelj (glavni i odgovorni urednik; vidi A 10.9.2) A 8 Odnosi među jedinicama opisa: <i>Odnos jedinice građe i agenta, Odnosi između jedinica građe</i> A 10 Izvori podataka: <i>jedinica građe, drugi pouzdani izvori</i> A 12 Jezik i stil opisa: <i>hrvatski jezik, latinica</i>	(1) Stvarni prikaz jedinice građe Glavni stvarni naslov: <i>Večernji list (OD)</i> Napomena o glavnom stvarnom naslovu: <i>Raniji naslov: Večernji.hr (NO)</i> Podatak o odgovornosti koji se odnosi na stvarni naslov: <i>glavni urednik online izdanja Dario Markas (NO)</i> <i>Prethodni urednici: Branimir Kovač ; Marijana Mijat.</i> Ime mjesta izdavanja, proizvodnje ili raspačavanja: <i>Zagreb (OPD)</i> Ime nakladnika, proizvođača ili raspačavatelja: <i>Večernji list (OPD)</i> Godina izdavanja, proizvodnje ili raspačavanja: <i>1999- (OPD)</i> Osnova za opis neomeđene građe: <i>Pregledano: 2000-02-18; zadnje pregledano: 2022-05-06.</i>
--	---

Slika 6: Opis za mrežni portal

⁴ Pravilnik razlikuje još skupni, zbirni i sastavni pojavni oblik. U slučaju tiskanog časopisa, njegov pojavni oblik bio bi skupni serijski pojavni oblik i obuhvaćao bi sve njegove sveščiće.

Online integrirajuća građa

(2) Identifikacija jedinice građe Razina opisa: <i>neomeđeno zbirno djelo – mrežni portal (OP)</i> Vrsta medija: <i>elektronički (OP*)</i> Oblik sadržaja: <i>tekst (OP*)</i> Identifikator djela: <i>ISSN 1333-9222; ISSN-L 0350-5006 (OP*)</i> Ključni naslov: <i>Večernji list (Online) (OP*)</i> Skrraćeni naslov: <i>Več. list (Online) (NO)</i>	(4) Materijalni opis <i>1 online jedinica građe (OP*)</i>
(3) Tematika i sadržaj jedinice građe Opis sadržaja: <i>News portal s vijestima iz Hrvatske i svijeta. (NO)</i> Područje: <i>32 ; 33; 008 ; (054.034) (OP)</i> Jezik sadržaja: <i>hrvatski (OP)</i>	(5) Životni ciklus jedinice građe Učestalost izlaženja ili osuvremenjivanja: <i>Stalno (NO)</i> <i>Pregledano, 2002-02-18; zadnje pregledano, 2022-05-06</i>
	(6) Dostupnost i uporaba jedinice građe Online pristup: http://www.vecernji.hr/ http://haw.nsk.hr/publikacija/6/vecernji-hr (OP*) http://www.vecernji-list.hr (neispravno)

Slika 7: Opis za mrežni portal

Online integrirajuća građa

(10) Odnosi i napomene o odnosima među jedinicama opisa Odnos djela i djela: <i>Večernji list (Tisak) (OP*)</i> Odnosi između jedinice građe i agenta Odnos pojavnog oblika i agenta (nakladnik): <i>Večernji list d.o.o. (NO)</i>
--

Slika 8: Opis za mrežni portal

Integrirajuća građa također je vrsta neomeđenog zbirnog djela no ono se upotunjuje postupno, umetanjem novog sadržaja, bez unaprijed utvrđenog kraja. Pojavni oblik mrežnog portala integrirajući je pojedinačni pojavni oblik upravo zbog načina ažuriranja. Elementi podataka u opisu za integrirajuću građu, poput podataka o odgovornosti, nakladniku, sadržajnoj analizi jedinice građe, njezinom životnom ciklusu i dostupnosti isti su kao i oni u opisu za serijsku publikaciju. Razlika je u osnovi za određivanje i opis integrirajućega zbirnog djela, što je njegova posljednja iteracija ako *Pravilnikom KAM* nije drugačije utvrđeno. Također se iz bibliografskog opisa izostavljaju brojevi ili kronološki podaci koji su obvezni kad su primjenjivi za opis serijske građe. Slučajevi koji uvjetuju izradu novog bibliografskog zapisa za serijsku građu preuzeti su iz objedinjenog izdanja *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa (ISBD)*, dok istovremeno značajne promjene integrirajuće građu nisu. *Pravilnik KAM*, međutim, ne sadrži ni odredbe

koje bi se odnosile na općenitiji, nadređeni pojam *neomeđena građa*, što bi trebalo uzeti u obzir u sljedećim ažuriranjima *Pravilnika KAM*. Značajne promjene integrirajuće građe malobrojnije su od onih za serijsku te se čak većim dijelom i preklapaju, no ipak je velika razlika u tome što promjena naslova integrirajuće građe ne zahtijeva izradu novog zapisa, kao što je vidljivo iz primjera (raniji naslov mrežnog portala bio je Večernji.hr). Što se tiče odnosa između stvaratelja i djela, ne postoji posebna odredba koja bi se odnosila na zbirnu integrirajuću građu (kao što se odnosi na zbirne publikacije – novine, časopise itd.), no praksa NSK-a iz istih je razloga identična.

6. Zaključno: mogućnosti primjene odredbi *Pravilnika KAM* za opis neomeđene digitalne građe

Značajan zaokret tradicijskog pristupa katalogizaciji neomeđene građe dogodio se novim pogledom na jedinicu građe koja se opisuje razlučivanjem na njezine aspekte *djelo–izraz–pojavní oblik–primjerak* kako bi se bolje opisala dvojnost fizičkog oblika i sadržaja. Specifičnost neomeđene građe jest da se definira u kontekstu takozvanog *WEM-locka* koji podrazumijeva da je djelo realizirano kroz jedan izraz koji se postvaruje u jednom pojavnom obliku. *IFLA-in knjižnični referentni model* (IFLA-in knjižnični, 2020) donosi bitno drugačiji pogled na modeliranje serijske građe kao složene tvorbe koja kombinira odnose cjelina/dio i odnose agregata, no nije dovoljno detaljan u pogledu modeliranja serijske građe, a osobito neomeđene integrirajuće građe koja nije eksplicitno zastupljena, zbog čega se predlaže uvođenje nekih manjih promjena na razini odnosa *izraza i pojavnog oblika*.

Pravilnik KAM sadrži odredbe za opis elemenata koji nisu samo na razini pojavnog oblika, već i onih koji služe za identifikaciju jedinice građe na općoj i pojedinačnoj razini te kad se govori o primjeni *Pravilnika KAM* na opis te vrste građe nužno je voditi računa o konceptu *WEM-lock* prilikom konzultiranja odredbi.

Na temelju testiranja *Pravilnika KAM* u opisu *online* neomeđene građe općenito se može zaključiti da se katalogizacijska praksa nije značajno promijenila s obzirom na to da je većina odredbi koja se odnosi na opis pojavnog oblika zapravo preuzeta iz dosadašnjeg objedinjenog *ISBD*-a, koliko sama primjena konceptualnog modela i raščlanjivanja jedinice građe na aspekte te posljedično korištenje i „kretanje“ kroz *Pravilnik KAM*. Osim nestanka skupina iz bibliografskog opisa na koje su katalogizatori desetljećima bili navikli i smještanja elemenata *ISBD*-a u hijerarhijski relacijski model, *Pravilnik KAM* donio je i neke promjene na razini samih elemenata kao što su prošireni izvor podataka, drugačiji način navođenja podataka s jedinice građe itd. Opširnost opisa određena je brojem elemenata uključenih u njega, a *Pravilnik KAM* propisuje da se osnovni opis koji sadrži minimalni skup elemenata podataka sastoji od elemenata podataka koji su obvezni kad su

primjenjivi (s obzirom na domenu, vrstu građe, razinu opisa), elemenata koji su obvezni kad su primjenjivi i dostupni i elemenata koji su obvezni kad su primjenjivi, pod određenim uvjetima. Od obveznih elemenata za opis neomeđene građe najviše je onih koji se odnose na identifikaciju – razina opisa djela/pojavnog oblika, medij, oblik sadržaja, identifikator djela, usvojena pristupnica za djelo (izraz/pojavni oblik), usvojena pristupnica za naslov djela, brojčane i kronološke oznake (samo za neomeđenu serijsku građu, ne i za integrirajuću) itd., zatim na područje i jezik sadržaja, način nabave i dostupnost primjerka. Jedini odnos jedinice građe i agenta koji se uvijek obvezno navodi, pod uvjetom da se može utvrditi u pouzdanim izvorima, jest odnos djela i stvaratelja, međutim iznimka je odnos između serijskih zbirnih publikacija i glavnog i odgovornog urednika koji se bilježi samo kad se smatra značajnim za korisnike. Opširnost opisa ovisi o broju elemenata podataka, što ovisi o tome što se opisuje, u kojoj vrsti ustanove se građa nalazi, kakva su očekivanja korisnika te ustanove, kakva je educiranost ili brojnost osoblja itd. Prednost *Pravilnika KAM* upravo je u toj fleksibilnosti primjene koja dopušta izradu i primjenu smjernica i uputa prilagođenih potrebama pojedine ustanove i izradi opisa posebnih vrsta građe (ako nisu protivne *Pravilniku KAM*) koje bi upravo zbog opširnosti *Pravilnika KAM* bile poželjne i preporučljive. Slijedom navedenog, osim određenih zahtjeva za doradu sustava/formata te promjena u praksi koje se odnose uglavnom na način navođenja podataka, ne očekuju se značajniji problemi pri budućoj primjeni *Pravilnika KAM*.

Zahvala

Zahvaljujemo kolegici Eliji Ekinović Micak iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu na pomoći kod tumačenja pojedinih pojmova koji se spominju u radu.

LITERATURA

- Aalberg T.; O'Neill, E.; Žumer, M. (2021). Extending the LRM model to integrating resources. *Cataloging & Classification Quarterly* 59, 1: 11–27. [citirano: 2023–03–15]. doi:10.1080/01639374.2021.1876802
- Behrens, R. (2022). Standards in a new bibliographic world. In G. Bergamin, M. Guerrini (eds.) *Bibliographic control in the digital ecosystem*. (Pp 19–24). Roma: Associazione italiana biblioteche; Macerata: Edizioni Università di Macerata; Firenze: University Press.
- Dunsire, et al. (2018). Dunsire, G.; C. Oury; D. Fritz; E. Jones; L. Hawkins; R. Reynolds. *A model to link them all: IFLA LRM as a driver for harmonization of cataloguing standards related to serials and other continuing resources*. [citirano: 2023–03–15]. Dostupno na: <https://library.ifla.org/id/eprint/2235/1/074-dunsire-en.pdf>

- Guerrini, M. (2022). Universal bibliographic control in the digital ecosystem: Opportunities and challenges. In G. Bergamin, M. Guerrini (eds.). *Bibliographic control in the digital ecosystem*. (Pp 12–18). Roma: Associazione italiana biblioteche; Macerata: Edizioni Università di Macerata; Firenze: University Press.
- IFLA (2022). ISBD revision: Aligning the ISBD to IFLA LRM, a chance to get involved! [citirano: 2023–03–15]. Dostupno na: <https://www.ifla.org/news/isbd-revision-aligning-the-isbd-to-ifla-lrm-a-chance-to-get-involved/>
- IFLA-in knjižnični (2020). *IFLA-in knjižnični referentni model: Konceptualni model za bibliografske informacije* (2020). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- ISBD(CR) (2002). *ISBD(CR): International standard bibliographic description for serials and other continuing resources*. München: K. G. Saur.
- Izjava (2009). Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima. Prevela Mirna Willer. [citirano: 2023–31–03]. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-hr.pdf.
- Jones, E. (2005). The FRBR model as applied to continuing resources. *Library Resources & Technical Services* 49, 4: 227–242. [citirano: 2023–03–15]. Dostupno na: <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/download/4939/5964>.
- Jones, E. (2013). *RDA and serials cataloguing*. London: American Library Association.
- O'Neill, Edward; Žumer, M. (2018). Application of the model to textual documents. *Library Resources and Technical Services* 62,4: 180. [citirano: 2023–03–15]. Dostupno na: <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/viewFile/6747/9169>
- Pravilnik KAM (2021). *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Muzejski dokumentacijski centar: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2021. [citirano: 2023–04–03]. Dostupno na: <https://pravilnik.kam.hr>
- RDA (2010). *RDA: Resource description & access*. Chicago: American Library Association; Ottawa: Canadian Library Association; London: CILIP.
- Strategija NSK (2021). *Strategija razvoja Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu do 2026. godine*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica
- Uvjeti (2004). *Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa: Završni izvještaj*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Vukadin, A. (2016) Novi pravilnik za katalogizaciju u kontekstu međunarodnih načela i standarda. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, 1/2: 50. [citirano: 2023–03–31]. Dostupno na: <https://izdanja.hkdrustvo.hr/casopisi/vbh/article/view/16>
- Vukadin, A. (2018). Pravilnik za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima: Usklađivanje nazivlja. U: S. Babić (ed). *Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: Mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*; 21. (Str.169–187). Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo.